

Александр Буравский

**РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКИЕ ОБЩЕСТВА НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ
И БЕЛАРУСИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.**

В статье на основе архивных документов проанализирована деятельность римско-католических обществ на Правобережной Украине и Беларуси во второй половине XIX – начале XX вв.

Ключевые слова: римо-католические общества, Правобережная Украина, Беларусь, «рожанцєви» общества, конфессии.

Oleksandr Buravskiy

**ROMAN CATHOLIC SOCIETIES IN RIGHT-BANK UKRAINE AND BELARUS IN THE
SECOND PART OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURIES**

In the article on the basis of archival records activity of Roman Catholic societies in Right-Bank Ukraine and Belarus in the second part of XIX – beginning of XX centuries is analyzed.

Key words: Roman Catholic Societies, Right-Bank Ukraine, Belarus, «rozhantsevi» Society, denominations.

УДК 94: [281.9] «18/19»

Олена Балухтіна

**ГОСПОДАРСТВО РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ПІВДНІ
УКРАЇНИ МІЖ ДВОМА РЕВОЛЮЦІЯМИ (1905 – ЛЮТИЙ 1917 РР.)**

Досліджено основні джерела прибутків та головні статті видатків парафіяльних церков у період між двома демократичними революціями, якому притаманна особлива динаміка історичних процесів; встановлено зростання церковних доходів за вказаний проміжок часу; підтверджено тезу про те, що церковна влада розглядала парафію як джерело одержання грошових коштів; визначено чинники, що впливали на прибутковість церковного та монастирського господарства; простежено процес накопичення церковних капіталів на рахунках банківських установ.

Ключові слова: Російська православна церква, церковні доходи, свічні заводи, Південь України, церковні капітали.

Важливим питанням сучасної історії України є господарська діяльність різних релігійних конфесій. У цьому контексті, враховуючи панівну позицію в південному регіоні Російської православної церкви (далі – РПЦ), науковий інтерес має проблема особливостей її господарювання. Актуальність нашого дослідження підсилює той факт, що на сьогодні РПЦ намагається відтворити основні напрямки господарської діяльності, що існували до 1917 р. Зазначимо при цьому також, що багатогалузеве господарство РПЦ завжди було засобом самозабезпечення та функціонування церковних структур.

Історія господарської діяльності РПЦ привертає увагу науковців. В українській історіографії ця проблема знайшла висвітлення у дослідженнях І. Лимана [1], Г. Надтоки [2]; у російській – О. Бєглова [3] та В. Морозана [4]. При цьому різняться хронологічні та територіальні межі їх наукових праць. Зокрема, І. Лиман розглядав господарську діяльність РПЦ на Півдні України кінця XVIII ст. – середини XIX ст., усі інші – в цілому на українських землях, що перебували у складі Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст.

Зауважимо, що дослідження церковної історії на Півдні України ще не можна вважати комплексним, бо мало вивченим залишається період початку XX ст. – 1917 р. Виходячи з того, маємо на меті прослідкувати зміни, які відбувалися в господарстві РПЦ південноукраїнських єпархій упродовж 1905–1917 рр.

Джерельну базу роботи склали матеріали, що зберігаються у державних архівах міст Запоріжжя [9], Києва [14; 19], Одеси [11], Симферополя [8; 10; 12–13], а також матеріалів місцевої церковної періодики [7, с. 17–18].

Верхня хронологічна межа дослідження, згідно з назвою статті пов'язана з революційними подіями 1905–1907 рр., нижня хронологічна межа – передодні Лютневої революції.

Можемо стверджувати, що церковні прибутки упродовж 1905–1917 рр. постійно зростали і становили значні кошти. Передусім, прибутки парафіяльних церков складалися зі свічного прибутку, особливих пожертв парафіян на ремонт та оздоровлення храму, дрібних та випадкових

прибутків, гаманцево-карнавкових та тарілчаних зборів, прибутків від обігових статей та відсотків з церковних капіталів.

Але далеко не всі ці суми залишалися місцевим церквам. За церковними нормами майже 1/3 частину свічного та гаманцево-тарілчаних прибутків парафіяльних церков вираховували на користь єпархіального керівництва, а потім розподіляли на забезпечення духовних консисторій, навчального комітету Св. Синоду та духовних навчальних закладів. По суті, парафія розглядалася церковною владою як джерело для одержання грошових коштів. Кількість постійних та тимчасових (загальноцерковних та місцевих) зборів коливалася від 50-ти на початку ХХ ст. – до 80-ти на 1910 р. Загальна сума відрахувань складала половину або навіть більше від валового прибутку церков [3, с. 76]. Усе це призводило до того, що у парафіяльних церквах не залишалося вільних коштів, утворювався дефіцит бюджету. Суми видатків були більшими за суми прибутків.

Російський дослідник О. Бєглов, аналізуючи матеріали фонду «Канцелярія Синоду» Російського державного історичного архіву у м. Санкт-Петербурзі (Ф.796), наводить цифрові дані щодо двох південноукраїнських єпархій. Так, у 1902 р. дефіцит бюджету усіх православних церков Катеринославської єпархії складав 19516 крб. 58 коп. при 33,2 % відрахувань від валового прибутку церков, в Таврійській єпархії відповідно – 20491 крб. 39 коп. при 31,5 % відрахувань від валового прибутку церков [3, с. 72].

Значний відсоток відрахувань з церковних прибутків викликав незадоволення парафіяльного духовенства, яке могло б знайти застосування цим коштам безпосередньо в парафії. Невдоволені таким станом речей, парафіяни в період 1905–1907 рр. відмовлялися жертвувати кошти як на місцеві потреби церков, так і на духовні навчальні заклади. У 1908 р. навіть бюджетна комісія Державної Думи підтримала ідею необхідності зменшення кількості та зниження розмірів зборів [4, с. 328]. Однак на усі ці скарги Св. Синод не реагував. Це свідчить про те, що вищий церковний орган підтримував такий стан речей, вбачаючи в цьому ресурс матеріального забезпечення власних управлінських структур (консисторій) та духовних навчальних закладів, які утримувалися на такі відрахування.

Вказавши на загальну тенденцію збільшення церковних прибутків, зазначимо той факт, що в період Першої світової війни відбулося значне збільшення свічних доходів. Пояснюється це тим, що у воєнний час стало більше богослужінь, як за здоров'я воїнів, так і за упокій тих, хто загинув. Збільшилися доходи від продажу проскомидій (проскури, на яких писалися імена воїнів – примітка автора).

Зростали суми так званих «спеціальних пожертв», до яких належали, наприклад, пожертви на користь бідних духовного звання, хворих та поранених воїнів, жертв війни, біженців, сліпих тощо. У фінансовій звітності церков та монастирів, а саме клірових зведеннях та прибутково-видаткових книгах, вони фіксувалися із залишками та перехідними сумами за відповідний період. Зростали збори (пожертви) по окладних книгах за рахунок збільшення їх кількості та терміну дії. Так, в Таврійській єпархії за 1915 р. таким чином зібрано 5100 крб. [5, арк. 8].

Визначаючи прибутковість церковного та монастирського господарств, звернемося до сучасних словників, у яких прибутковість розглядається як можливість або здатність підприємства (або іншого об'єкта) приносити прибуток; вимірюється як різниця між сумою прибутків і сумою поточних витрат [6, с. 93]. У якості прикладу наведемо дані за 1915 р. у Таврійській єпархії. Так, прибутковість 20 церков Михайлівського округу зросла на 5 % та складала 27978 крб., збільшившись за попередній рік на 1399 крб. (на одну церкву тут припадало 1399 крб.; на третину збільшилися прибутки церков Симферопольського округу [5, арк. 31–35]. Додамо, що через хороший врожай повільно, але постійно збільшувалися земельні церковні прибутки.

Виникає питання: за рахунок чого збільшувалася прибутковість. У першу чергу, за рахунок збільшення кількості парафіян у зв'язку з інтенсивним заселенням Південної України, яке продовжувалося в перші десятиліття ХХ ст. По-друге, зростали обсяги грошових сум вже існуючих джерел доходів, по-третє, РПЦ активно займалася підприємницькою діяльністю, створюючи все нові підприємства. Швидко зростали активи та обсяги так званих «обігових» («оборочних» – примітка автора) статей доходів. До них відносилося майно, що здавалося в оренду або приносило прибуток. Окрім землі, активно здавалися в оренду власні доходні будинки, лавки, млини, рибні ловлі, землі поза нормою, будинки та будівлі різного призначення, які не використовувалися кліром на власні потреби.

Кожна церква, крім свічної, обов'язково відкривала кам'яні лавки, через які реалізовувала різний крам, і не завжди релігійного призначення. Середній розмір доходу таких лавок – 40 крб. щороку [7, с. 45]. Монастирі отримували значні прибутки від мукомелень, вітряків, цегляних заводів. Масово створювалося проскурне виробництво. Майже кожен монастир займався виготовленням ікон та предметів культу, власної друкованої продукції на продаж. Усі жіночі монастирі мали власні майстерні з виготовлення церковного одягу, його вишивки та оздоблення. У Херсонській єпархії на

початку ХХ ст. набула розголосу та популярності вишивка майстерні Чечелевського Іоанно-Предтеченського жіночого монастиря.

З метою збуту церковної та монастирської продукції, все це почали активно пропагувати в перші десятиліття ХХ ст. на сторінках місцевих єпархіальних часописів, коли з'явилися рекламні оголошення. Завдяки цьому маємо, зокрема, інформацію про місцезнаходження у Херсонській єпархії Одеського єпархіального складу церковного майна та парчі. Власна майстерня з ремонту церковних речей приймала замовлення на виготовлення іконостасів, кіотів, дзвонів (старі приймалися в рахунок сплати за нові), на розпис храмів, на писання ікон. Також у майстерні був широкий вибір священницького та дияконського одягу, церковних речей. Пропонувалося все «на виплату та на найбільш пільгових умовах» [7, с. 94]. Саме через такі підприємства була налагоджена система закупівлі церковних речей для богослужіння та інших предметів, необхідних для функціонування парафії.

Попередньо ми вже робили висновок про те, що усі монастирі, як і церкви, були прибутковими. Це стосується і невеликих, так званих «приписних» монастирів та подвір'їв великих монастирів. Інформація щодо прибутків Ялтинського подвір'я Таврійського архієрейського дому за 1912 р. подана у таблиці 1.

Таблиця 1

Прибутки Ялтинського подвір'я за 1912 р. (у крб.)		
Види прибутків	За місяць	За рік
гаманцевий	21	252
карнавовий	14	168
свічний	145	1740
продаж свічних огарків	27	324
продаж проскур	36	432
Разом	243	2916

[8, арк. 3].

Стає зрозумілим, що основні прибутки (243 крб. на місяць) монастир одержував від свічного доходу (разом із продажем свічних огарків) і продажу проскур, та значно менші – від гаманцево-карнавового збору. За рік виходила сума майже у три тисячі карбованців. При цьому видатки становили 239 крб. на місяць, ймовірна сума за рік – 2868 крб. Проживало на території близько десяти осіб. Таким чином, зробимо висновок про те, що прибутки подвір'я Таврійського архієрейського дому, який знаходилося у м. Ялта, переважали над видатками, прибутковість складала в середньому 100 крб. на 1913 р. Це свідчить про самоокупність та економічну незалежність подвір'я від основного монастиря.

Використовуючи мікроісторичний підхід визначимося з основними джерелами прибутків та головними статтями видатків парафіяльних церков на прикладі 13 церков першого благочиння Олександрівського повіту Катеринославської єпархії за 1917 р. [9, арк. 11–20]. Серед надходжень грошових сум церков домінує місце займав свічний прибуток (65,5 %), друге – пожертви на користь місцевих церков (20 %), і лише третє – гаманцево-карнавові збори (6,4 %). Прибуток від обігових статей отримували лише Покровський Собор та Миколаївська церква м. Олександрівська. Остання мала чотири кам'яні лавки в одному приміщенні. Дрібних та випадкових прибутків (1,6 %) було значно менше, ніж в середньому в єпархіях за 1914 р. За підрахунками Г. Надтоки, вони складали 10 % [2, с. 45].

Серед витрат грошових сум церков перше місце займали витрати на ремонт (57,4 %), друге – на дрібні та випадкові потреби (18,6 %) і лише третє – на необхідні предмети для богослужіння та таїнств, а саме – на вино, олію, ладан (14,6 %). Сім церков із тринадцяти половину або майже половину сум витрачали на ремонт, ймовірно – капітальний; на ремонт ризниці та церковного посуду витрачали лише міські церкви Олександрівська. Лише одна Різдво-Богородицька церква с. Копанів, не витративши ані копійки на ремонт, 2/3 суми відвела на дрібні та випадкові потреби (до яких відносилися також замовлення метричних та клірових книг), а 1/3 – на потреби богослужіння. Загальні витрати 13 церков у сумі 38622 крб. співвідносилися з доходами на суму 47066 крб. [9, с. 11–20]. Залишок готівкою був меншим, ніж залишок білетами, які постійно примножувалися.

Отже, в середньому суми відрахувань складали близько 10 %, хоча й коливалися при цьому від 6,8 % – до 30,5 %. Зазначимо, що цей загальний відсоток відрахувань у 10 % був значно меншим, ніж по країні в цілому, який, на думку В. Морозана, складав третину всіх доходів парафіяльних церков [4, с. 329]. Нагадаємо, інший дослідник фіскальної політики церковної влади щодо місцевих церков О. Беглов називав середню цифру в 50 % і більше [3, с. 76]. Враховуючи

можливість похибки або виключень все-таки очевидно, що церквам Південної України залишалося більше коштів на власні потреби й отже, вони були багатші, ніж по Україні в цілому.

Усі капітали церков, як і раніше, зберігалися в готівці та білетах (білети – це кошти, розміщені в банківській установі). При цьому грошей у білетах було у декілька разів більше, аніж у готівці (саме в ній проводилися всі відрахування). Очевидно, що всі церкви без винятку продовжували виконувати розпорядження Св. Синоду про постійний обмін готівки на білети. При цьому вони могли самостійно, без участі благочинного, обирати місце зберігання коштів: в ощадній касі чи відділенні банку. Так, за 1908 р. Свято-Миколаївський Собор м. Євпаторії на пожертвуванні 500 крб. купив два 5 % білети, решту суми причт віддав на зберігання в ощадну касу [10, арк. 54]. Факт розміщення грошей обов'язково повідомлявся благочинному та фіксувався у прибутково-видатковій книзі та кліровій відомості церкви.

Аналізуючи клірові відомості та «Справочные книги...», зазначимо, що на Півдні України церков, які не мали коштів в банках, чи хоча б в ощадних касах, були одиниці. Це були найбільш парифії. Незважаючи на постійні розпорядження Св. Синоду на початку XX ст. про необхідність збереження коштів лише в державних банках, маємо дані про все більше користування РПЦ послугами комерційних банків. На 1917 р. в усіх повітових містах південноукраїнських губерній Державний банк мав свої відділення. Серед комерційних банків найбільше церковних та монастирських коштів розміщувалися у міських банках. Наприклад, у Херсонській єпархії зафіксовано факти вкладів у Київському комерційному банку, Одеському відділенні Селянського поземельного банку, Земському банку, Бесарабо-Таврійському банку.

Накопичення церковних коштів на рахунках останніх відбувалося за рахунок того, що значна кількість вкладів на помин душі («вічні вклади») за бажанням жертвувачів оформлялася через будь-які відділення комерційних банків. Звісно, що ставлення церкви до таких вкладів було дуже позитивним. При цьому здійснювався контроль з боку благочинного та консисторії за обов'язковим записом такого факту до клірової відомості та прибутково-видаткової книги церкви. У всіх розпорядженнях Св. Синод наполягав на переоформленні таких вкладів з комерційних – до державних банків, на обміні білетів приватних закладів на державні відсоткові папери [11, арк. 103]. Маємо припущення, що переоформлення відбувалося за рахунок самих церков. Обсяги таких коштів були дуже значними. Для прикладу, згідно зі звітом Міністерства фінансів за 1911 р., церкви та монастирі Таврійської єпархії володіли відсотковими паперами на 1603472 крб. [12, арк. 74].

Відомо також про те, що на вільні кошти церкви та монастирі купували у банків безперервно-прибуткові білети та облігації внутрішнього займу. Так, Корсунський Богородицький монастир Таврійської єпархії купив облігації воєнного займу 1916 р. [5, арк. 63]. Окрім того, уряд також мав можливість користуватися церковними коштами, що знаходилися на рахунках губернських та повітових казначейств. Нам відомий факт про те, що 10 серпня 1906 р. уряд в особі Міністерства фінансів прийняв рішення про закупівлю на вільні кошти «спеціальних пожертв» церков та монастирів строкових купонів Селянського поземельного банку під 5 % річних. Метою такого залучення було збільшення грошових коштів вказаного банку, який видавав їх селянам для купівлі землі [13, арк. 23 зв.].

На початку XX ст. у країні почали з'являтися єпархіальні банки. У 1913 р. були спроби створити їх в Києві, в 1917 р. – Кишиневі. Їх метою було надання позик для розвитку загальноєпархіальних та парафіяльних закладів та видача допомоги для самозабезпечення представників духовенства. Формування основного фонду, на прикладі Київського єпархіального банку, планувалося із капіталів єпархіального попечительства, єпархіального пожежного комітету та кас взаємодопомоги. Позики планувалися довгострокові (від 10 – до 50 років) та короткострокові (від 1 – до 10 років) [14, арк. 6]. Відомо, що такий банк в Києві не відкрився через нестачу коштів на створення основного капіталу. Керівництво єпархією не дозволило використати для цього капітал єпархіального попечительства, вважаючи його недоторканим. Отже, спроба акумулювати вільні кошти церков та монастирів з метою використання на власні потреби була невдалою. На жаль, ми не маємо інформації про існування єпархіальних банків в Південній Україні.

Більш детально зупинимося на розвитку найбільш прибуткових підприємств РПЦ – свічних заводів. При відсутності даних щодо приватних свічних заводів, проаналізуємо відомості про кількість та об'єми виробництва таких підприємств, що належали церкві. Інформацію щодо свічних заводів Катеринославської губернії за 1909 р. подаємо у таблиці 2.

Таблиця 2

Свічні заводи Катеринославської губернії у 1909 р.

Місце розташування	Кількість заводів	Сума виробництва (у крб.)	Кількість робітників
м. Катеринослав	2	624253	41
Новомосковський повіт	1	3000	4

Павлоградський повіт	1	3000	2
Слов'яносербський	1	700	2
м. Маріуполь	1	5000	2
Маріупольський повіт	4	3010	15
Всього по губернії	10	638963	66

[15, с. 14].

Порівняємо з даними за 1895 р. на 14 свічних заводів, на яких працювало 32 робітники та було випущено свічок на суму 161340 крб. [16, с. 104]. Результат порівняння: зменшилася кількість свічних заводів, але збільшилася сума виробництва. На усій території південноукраїнських єпархій продовжувала розвиватися широка мережа церковних лавок та складів. У Херсонській єпархії ще в 1902 р. було 23 єпархіальні лавки, лише в одній Одесі – п'ять відділень однієї лавки. Відомо, що чотири єпархіальні лавки Херсонської єпархії (Бобринецька, Новобузька, Миколаївська, Новомиргородська) за 1908 р. принесли православної церкві прибутку на 672285 крб. [17, с. 44]. У кожному окрузі існували церковні склади. В цілому по єпархії їх кількість вимірювалася десятками.

Маємо також дані про основні капітали Катеринославського єпархіального свічного заводу за 1917 р.: запасний (20355 крб.), амортизаційний (749 крб. готівкою та 43300 крб. білетами), оборотний (251977 крб. готівкою та 9000 крб. білетами), сирітський капітал (38 крб. готівкою та 15000 крб. білетами), капітал архієпископа Онисифора (64 крб. готівкою та 400 крб. білетами) [18, с. 316]. Як особливість вкажемо на велику кількість застав (від артіль, від службовців, від благочинних, від окремих людей).

Для постійно зростаючих потреб у свічках в цей період не вистачало воску через кризу національного бджільництва. Проблема не могла вирішитися лише посиленням контролю православної церкви за продажем огарків для свічних заводів. Потрібні були системні заходи на загальнодержавному рівні для підтримки та розвитку бджільництва. З цією метою IV Всеросійський з'їзд представників єпархіальних свічних заводів виробив наступні заходи, що були затверджені Св. Синодом: створювати в єпархіях курси для бджолярів серед представників духовенства; організовувати при церквах пасіки на місцеві кошти (на зразок Грузинського екзархату) та благочинні пасіки на кооперативних основах (на зразок пасік Благовіщенської єпархії); організовувати бджолярські товариства та єпархіальні бджолярські комітети, до складу яких обов'язково включити одного члена правління свічного заводу; ввести при церковнопарафіяльних школах курси бджільництва [19, арк. 2].

За період Першої світової війни різко зріс попит на свічки, єпархіальні свічні заводи почали закуповувати віск за кордоном. З матеріалів цього з'їзду стає відомим, наприклад, що закупівля за кордоном відбувалася через англійську фірму «Сасун». Потреба у закордонному воску складала 400 тис. пудів. Починаючи з 1915 р., його розподіл між свічними заводами відбувався пропорційно до проданих свічок. В умовах воєнного часу свічні заводи, як і інші підприємства, з перебоєм одержували паливо. Тож ними запропоновано звернутися через обер-прокурора Св. Синоду до Кабінету Міністрів з проханням в першу чергу поставляти їм паливо залізницею. Своє прохання вони мотивували тим, що «... свічні заводи обслуговують найбільш необхідні потреби православного населення» та пропонували уряду включити їх до низки підприємств, що працювали на оборону [23, арк. 4].

На вказаному з'їзді обговорювалися питання про організацію церковного виноробства та постачання церквам вина для богослужінь. З метою вирішення першого з них створювалися три комісії для огляду територій для купівлі в Криму, на Кавказі та в Бессарабії. Членами першої (Кримської) комісії стали протоієреї Олександр Сердобольський від Таврійської єпархії та Платон Лук'янов від Херсонської. Результати оглядів виноробних помість повинні були бути представлені у Св. Синод. Кошти на цю діяльність повинні були бути виділені за статтями екстраординарних видатків на 1917 р. Достеменно не відомо, чи були здійснені якісь заходи в цьому напрямі. На нашу думку, втілення цієї ідеї могло б призвести до того, що у володінні православної церкви могли бути цілі виноробні на Кримському півострові. З одного боку, це б здешевило закупку вина церквами та монастирями, а з іншого – вони могли стати комерційними підприємствами з його продажу. Тут, скоріше за все, зіткнулися б інтереси церкви і держави з монополією останньої на продаж алкоголю.

Підсумовуючи вкажемо на позитивні зміни, що відбувалися в церковному та монастирському господарстві того часу: церковні доходи та загальна прибутковість постійно зростали; завдяки банківській системі відбувалося велике накопичення капіталів; співвідношення готівки та білетів було на користь останніх; були спроби, хоча і невдалі створення власних єпархіальних банків з метою залучення коштів на власні церковні потреби; прибутки приносили всі, навіть невеликі приписні монастирі; завдяки потребам свічних заводів у сировині (воску) розвивалося бджільництво.

Господарська діяльність РПЦ, як і сама Церква в цілому вже давно потребувала реформаційних змін, які так і не відбулися. Церква стала бюрократичною системою. Спротив чинила верхівка церковної влади в особі Св. Синоду та єпископату з одного боку, з іншого – світська влада. Реформа, яка мала б надати економічної самостійності парафії не була реалізована. Все більш складним ставало господарське становище парафій. Однією з причин їх економічної слабкості частіш за все називали багаточисленні відрахування до вищих церковних інституцій. Нічим не виправдана відсутність церковних реформ призвела до конфлікту влади та церкви. В результаті повалення монархії та зміни влади РПЦ підтримала Тимчасовий уряд.

Список використаних джерел

1. Лиман І. І. Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775–1861) / І. І. Лиман. – Запоріжжя: РА «Тандем – У», 2004. – 400 с.
2. Надтока Г. М. Православна церква в Україні 1900–1917 рр.: соціально-релігійний аспект / Г. М. Надтока. – К.: Знання, 1998. – 271 с.
3. Беглов А. Л. Православный приход Российской империи как объект фискальной политики светских и церковных властей в конце XIX – начале XX в. / Беглов А.Л.–[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cyberleninka.ru/>
4. Морозан В.В. Экономическое положение Русской Православной Церкви в конце XIX – начале XX века / В. В. Морозан // Нестор. – 2000. – № 1. – С. 312–362.
5. Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – Держархів АР Крим), ф. 118, оп. 1, спр. 5028, 72 арк.
6. Бухгалтерський словник / за ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: Рута, 2001. – 224 с.
7. Херсонские епархиальные ведомости. Прибавления. – 1917. – № 8. – 15 апреля. – С. 94.
8. Держархів АР Крим, ф. 640, оп. 1, спр. 12, 3 арк.
9. Держархів Запорізької обл., ф. 19, оп. 1, спр. 94, 152 арк.
10. Держархів АР Крим, ф. 765, оп. 1, спр. 201, 46 арк.
11. Держархів Одеської обл., ф. 37, оп. 2а, спр. 20, 108 арк.
12. Держархів АР Крим, ф. 118, оп. 1, спр. 4280, 89 арк.
13. Держархів АР Крим, ф. 138, оп. 1, спр. 28, 35 арк.
14. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 127, оп. 1006, спр. 159, 7 арк.
15. Обзор Екатеринославской губернии за 1909 г. – Екатеринослав: Тип. губернского правления, 1910.
16. Памятная книга и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1895 г. Издание Екатеринославского губернского статистического комитета. [Под ред. Я. Г. Гололобова]. – Екатеринослав: Тип. губернского правления, 1894. – 274 с.
17. Херсонские епархиальные ведомости. Официальный отдел. – 1910. – № 2. – 16 января. – С. 11–44.
18. Екатеринославские епархиальные ведомости. Официальный отдел. – 1917. – № 18. – 21 июня. – С. 316–322.
19. ЦДІАК України, ф. 127, оп. 874, спр. 190, 5 арк.

Елена Балухтина

ХОЗЯЙСТВО РОССИЙСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ НА ЮГЕ УКРАИНЫ МЕЖДУ ДВУМЯ РЕВОЛЮЦИЯМИ (1905–ФЕВРАЛЬ 1917 ГГ.)

В исследовании проанализированы основные источники доходов и главные статьи расходов приходских церквей в период между двумя демократическими революциями, который характеризовался особенной динамикой исторических процессов; установлено увеличение церковных доходов за указанный промежуток времени; определены факторы, влияющие на прибыльность церковного и монастырского хозяйств; прослежен процесс накопления церковных капиталов на счетах банковских учреждений; подтвержден тезис о том, что церковная власть рассматривала приход как источник получения денежных средств.

Ключевые слова: Российская православная церковь, церковные доходы, свечные заводы, Юг Украины, церковные капиталы.

Olena Balukhtina

ECONOMY OF RUSSIAN ORTHODOX CHURCH ON THE SOUTH OF UKRAINE BETWEEN TWO REVOLUTIONS (1905 – FEBRUARY 1917)

The main sources of profit and major articles of expenses of parafiya churches have been examined, increasing of church income during the mentioned period has been determined, the thesis, that the church authority considered a parafiya as a source of receiving money, has been proved, the factors which influenced on profitability of church and monastery economy have been defined, the process of accumulation of church capital on accounts of banking institutions has been traced.

Key words: Russian orthodox church, church income, profit, expenses, candle manufactures, the South of Ukraine, church capital.